

RÉVAY PÉTER TURÓC VÁRMEGYEI FŐISPÁN
RÖVID EMLÉKIRATA

MAGYARORSZÁG TÖBB MINT 600 ÉVE TÜNDÖKLŐ
SZENT KORONÁJÁNAK EREDETÉRŐL, JELES
ÉS GYŐZEDELMES VOLTÁRÓL, SORSÁRÓL (RÉSZLET) (1613)

A MINDENHATÓ JÓ ISTEN SEGÍTSÉGÉVEL!

Magyarország szent, ősi, dicsőséges Koronájának, mely a győzhetetlen és hatalmas felséges úr, Mátyás római császár és magyar király, akkori trónörökös áldásos vezérlete, oltalma, pártfogása alatt véres harc nélkül, siralmas jajszó nélkül, nagy költség nélkül, polgárháború nélkül, Prága mellett szerencsés katonai felvonulással és pompával, hatalmas tömeg örömujjongása közepette mindenki szeme láttára visszaadatott,

majd 1608-ban a magyarországi koronázás szabályszerű és szerencsés megtörténével, miután majdnem hetven éven keresztül a felséges ausztriai ház védelme és pártfogása alatt rejtőzött és nyugodott, mialatt Magyarországot a polgárháború és a török zaklatta, szerencsével és egyrészt színlelt, másrészt biztos és kétségbevonhatatlan diadallal hazatért,¹

miután végre 1613-ban Isten segítségével a fényességes és hatalmas Annának, a fenséges római császárnénak és Magyarország királynéjának koronázása is szentségesen végbement,²

Magyarország drága kincsenek, a szentséges homlok felséges ékességének, a vallás és törvény szent biztosítékának, a béke és háború üdvös zálogának, a jó és balsors biztos próbakövének, valamint a nemes, érdemes, bátor, harcedzett magyar főrendek és nép dicsősége örök pillérének, mely nyájas békeidőben Pozsonyban, hazai trónuson uralkodik és székel,

szorgalmának e csekély ajándékát, tiszteletének jámbor szülöttét, engedelmességének illő bizonyosságát, őri hivatalának örök emlékművét,

amit igaz hittel írt, hű igazsággal készített, illő hazaszeretettel, hűsége múlhatatlan fogadalmaként,

ajánlja és szenteli az 1613. évben híve,

Révay Péter turóci főispán, a Szent Korona kettősbizottságának tagja.

¹ A korona 1551-től 1608-ig volt távol az országtól.

² Anna királyné (1585–1618), Ferdinánd főherceg lánya 1611 decemberében ment férjhez II. Mátyás királyhoz (1608–1619), 1613-ban koronázták királynévá.

A SZERZŐ AZ OLVASÓHOZ

Mivel mindazok, Jámbor Olvasó, akik a nemzetek törvényeit, a népek szokásait, az emlékezetre méltó szavakat és tetteket írásban szokták hírül adni, alighanem a legnagyobb szolgálatot teszik az emberiségnek, már ha ékesszólásuk közben nemcsak a mesék báját keresik, hanem a történetek valóságát és emlékezetét is megőrzik, ezért törekvésük és fáradozásuk nemcsak dicséretet és ajánlást érdemel méltán, hanem támogatást és hálát is. Nem tudom, mely sors engedte nekem, aki pedig (távol legyen a dicsekvés!) mindeddig háború és béke roppant fáradozásai meg államügyek között forgolódva szolgálok már néhány esztendeje hűségesen magyar hazámnak, királyaimnak és kegyelmes uraimnak, hogy szinte valami felsőbb szellem sugallatára kétségtelenül fontosabb dolgoktól saját üdülésemre fordítsak néhány órát, és összeállítsak egy rövid emlékiratot Magyarország Szent Koronájáról (melynek őrzése jelenleg az én feladatom). A Szent Korona szentsége iránt érzett páratlan áhítatom és tisztelem miatt magamnak akartam volna ezt megtartani, magánjellegű írásműveim között örök titokban rejtegetni, ha legmagasabb rangú államférfiainknak meg hasonló írásaink néhány kedvelőjének és pártfogójának véleménye és ösztönzése akaratom ellenére nem késztet kiadására. Ámde azt hiszem, ez esetben és e témában nem róhatják fel nekem, hogy a fontosabb gondoktól, az államügyektől mint valami portyázó kirándultam erre a kellemesebb irodalmi foglalatosságra. Bizony, a tudomány és a történelem ismerete még a fejedelmi férfiú számára is olyannyira szükséges ékesség, hogy anélkül nem férfi, annak csak árnyéka, nem nevezhető igazán fejedelemnek, annak csak kísértete. Magam tehát az atyai nevelés hatására sosem fordultam el ettől, és családom is, mely Isten kegyelméből csaknem háromszáz éve a legmagasabb országos tisztségekkel felruházva virágzik Magyarországon, mindig a legnagyobb ékességnek tartotta a tudományt, a tudományok, a tudósok pártfogolását és szeretetét, a művészi tevékenységet. Nos, ami Emlékiratomat illeti, valóban azt tartalmazza, amit a címe feltüntet. Nem más ez ugyanis, mint rövidke elbeszélés a Szent Koronáról, amit világos és egyszerű stílusban úgy szőttem össze, hogy mindaz, amit más szerzők jámbor és alkalmas módon mondani tudtak róla, itt mintegy foglalatban megtalálható legyen. Bárha nem is kételkedem abban, hogy hazánk jogtudósai számára főlegesen e munkám, mégis akadnak jó néhányan, akik nem töltenek olajat e lámpásba, még csak valami közhelyet sem mondanak e tárgyról, de hogy mi a történeti igazságtól

indíttatva szentnek, angyalinak, apostolinak vagy valami hasonlóknak mondjuk a Koronát, azért bizony kinevetnek és megmorognak. Azt akarom tehát, hogy nemzetünk számára a szent áldozat legyen ez, mind az elmúlt események emlékezetének ápolására, mind azért, hogy a jelen és a múlt összevetése révén gondoskodni tudjunk jövőnk biztonságáról, s egyúttal más nemzetek is világosan megérthessék, mely okból állítjuk és hisszük mi magyarok Koronánk szentségét. Eleget szóltam Emlékiratom érdekében, ha szász időt elolvasására. A rossz nyelvek ellen számomra elegendő védelem a Szent Korona felsége és szentsége. Kései unokák századái elegendő bizonyítéka ez hűségemnek és szolgálatomnak. Üdv, Olvasó!

RÉVAY PÉTER FŐISPÁN EMLÉKIRATA A SZENT KORONÁRÓL

Ha fényeskedett valaha valamely nemzet katonai erénnyel, úgy látszik, a magyarok nem alaptalanul tulajdonítják maguknak az előbb természettől és neveltetésből, aztán szent hitből eredő kivételes vitézség hasonló dicsőségét. Ugyanis őseik, a hunok még a pogány babonáság cimmeriai sötétjében börtököltak, majd rövid idő alatt Pannónia termékeny földjét is nagy sikerrel hatalmuk alá hajtották, és Misiában, Thráciában, Macedóniában, Illyricumban, Germániában, Galliában, Itáliában is súlyos harcokat vívtak. Miután pedig Krisztust szólították, virtusuk és bátorságuk megnövekedett, hiszen:

Indok gyűjtja, lohasztja a bátorságot a harcban, és naponta annyival öregbedett, amennyivel tüzebben lángoltak a megismert keresztyén vallás és jámborság szeretetében; ellenségeik félelmére és iszonyú rettegésére mindig derekasan és vitézül oltalmazták a keresztyén társadalmat, így hát nem igazságtalanul szokták őket (még ha az irigység gyakran eltitkolja vagy mellőzi is ezt) a hit pajzsának, a vallás védőfalának, a keresztyének bevehetetlen bástyájának nevezni. Tágas mező nyílna előttem a beszédre, ha a győzelmeket, ha a törökön aratott diadalokat, ha a nem meghódítás, hanem oltalmazás végett, az egész keresztyénség háborús terheinek felvállalásával megszerzett tartományokat, ha a dicső hadizákmányt akarnám felsorolni. De úgy határoztam, hogy ama hatszáz évből, mióta a magyarok monarchiája virágzik, azt foglalom össze egyszerű stílussal és röviden a királyok sorrendje szerint, ami a harcedzett magyar nemzet szent felségjelvényére, annak eredetére, sikereire, sorsára vonatkozik, mintegy csokorba kötve mindazt, ami az üres óráimban olvasott klasszikus szerzők e tárgyatról és a szórványos megemlékezéseiből eszembe jutott, részint

a Szent Korona szentségétől indítatva, részint a dolog méltánytalanságától ingerelve, mert bizony azt látom, íróink végzetes nemtörődomséggel vagy szűkkeblűen írtak e tárgyról, vagy éppenséggel hallgatással mellőzték azt; mit sem törődöm az álláspontok tarkaságával, amivel bizvást szembe merem szögezni az igazság ismeretét és a Szent Korona iránti jámbor buzgalmat. Isten segítségével vágok tehát a dolognak.

Amikor a magyar nemzet az isteni gondviselés szándéka szerint elhagyta a pogány sötétséget, beiratkozott a keresztyének anyakönyvébe, és búcsút mondott a szentségtelen babonaságnak, megtérése hallatlan örömet és vidámságot okozott minden európai számára, és a hívők sokkal erősebbekké váltak, hiszen minden virtus alapja a krisztusi hit. Az tudniillik, hogy a valósi különbség mekkora zavarokat szokott kelteni s folytonosan táplálni, jaj, sokkal jobban tudott dolog, mintsem hogy itt bővebb fejtegetésre szorulna. Nagyszerű esemény tehát, hogy a magyarok népes és harcias, az ellenség iránt természetből fogva engesztelhetetlen nemzete a kegyelem ez újonnan fölvelt közössége révén az ősi gyűlöletet kölcsönös keresztyéni jóindulatra fordította, hogy erejét és fegyverét a többi keresztyénnel együtt szegezte szembe bármi ellenséggel. A mennyei igazság eme üdvözítő forrásából eredt, illetve jött létre a Szent Korona is, és hazánk azóta királyság.

Jól tudom ugyan, hogy Nagy Károly uralkodása alatt³ sarjadni kezdett Magyarországon az igaz vallás, mivel azonban a magyar lelkek nem nagyon merülhettek el ebben (hiszen minden kezdet nehéz), hanem épp csak hogy kóstolgatták, már amennyire a harctéri vereséget követően rákényszerültek, az történt, hogy halála után belső zavargások támadván, visszacsúsztak a korábbi sötétségbe, és e csírák a nagy vadságban egykettőre elpusztultak, eltűntek, míg aztán előbb Géza, majd fia, István,⁴ bámulatos buzgalmat tanúsított a keresztyén vallás ledőlt alapjainak helyreállításában, nemcsak ő maga hitt forrón és állhatatosan a keresztyén vallásban, hanem isteni hatalommal felvértezve a vad nemzet körében is széltében-hosszában plántálta, növelte, hatalmas költséggel templomokat, tekintélyes egyházakat állított. Szerencsésnek bizonyult saját és Krisztus ellenségeivel szemben, miért is ellenségeit legyőzve birodalmát jelentékenyen kiterjesztette, megszilárdította, és fejedelmi állásról királyi trónra emeltetett, felséges jelvénnel ékesítettett;

³ Nagy Károly frank király 768-tól 814-ig uralkodott.

⁴ Géza kb. 970-től 997-ig volt fejedelem. Szent István 997-től 1000-ig uralkodott fejedelmként, 1000-tól 1038-ig királyként.

kétlem, hogy az összes többi királyság összes többi felségjelvénye között egy is volna ennél dicsőbb és szentségesebb.

Tudniillik ez idő tájt a keresztyén hit és vallás Lengyelországban is jelentékeny gyarapodásnak indult annak a Meskónak a jámborsága és tevékenysége következtében, akit a lengyel évkönyvek másképp Mieceszlávnak neveznek, akiről azt olvassuk, hogy Ziemomiszl lengyel fejedelem fia volt, születésétől fogva vak, ámde életének hetedik évében szeme világát megnyerte, amiből kortársai azt jósolták, hogy uralkodása alatt Lengyelország csodamód megvilágosodik majd. Erről az előjelről kapta a Mieceszláv nevet, mivelhogy népének dicsőségét magától értetődően karddal fogja megszerezni;⁵ és e remény éppen nem volt üres vagy hiú, mert megvetve a bálványok hamis tiszteletét, keresztyén módra keresztvízben megtisztult, felvette a keresztyén vallást, és nemzete vakságát eltávoztatva (ahogy önmaga hét éves vaksága ezt előre mutatta), Lengyelországot az isteni szellem fényével és ragyogásával világította meg, ekképpen – Isten ígéje szerint – a Lélek kardjával szúrva, vágva az emberek szívét és elméjét, a lengyeleknek múlhatatlan dicsőséget szerzett. Ez a Mieceszláv tehát ugyanarra a dicsőségre pályázva, mint a mi Szent Istvánunk, hogy utódaira tekintélyesebb fejedelemséget hagyjon, Lampert krakkói püspök követsége révén felkereste Hetedik Benedek római főpapot, királyi címet és jelvényt kérve tőle magának és utódainak.⁶ Isteni szellem égi sugallatára azonban a főpap, szándékát megváltoztatva, a neki szánt Koronát a keresztyén időszámítás ezredik évében a kalocsai érsek útján István fejedelemnek küldte el egy kettős keresztrel együtt, hogy azt Magyarország királya előtt hordozzák.⁷ Ez a kereszt – a bekövetkező viszontagságok előjátéka- és jelképeként –, nem tudom, az idők mostohasága vagy inkább az emberek gondatlansága következtében elveszett; helyébe léptek a mindeddig egyre sűrűsödő csapások, úgyhogy nem minden alap nélkül nevezte valaki Ungariát [Magyarország] Angariának [Nyomorország], mint aminek folytonos nyomorúság alatt kell sínylődni. Maga a Korona viszont, mint az alábbiakban

⁵ I. Meskó (Mieczyslaw) lengyel fejedelem (962–992). A lengyel miecz szó kardot, a slawa pedig dicsőséget jelent.

⁶ VII. Benedek pápa 974-től 983-ig ült a pápai trónon.

⁷ Asztrik (Aserik, szerzetesi nevén Anasztáz) lengyelországi apát – minden valószínűség szerint pápai legátusként – hozta Magyarországra II. Szilveszter pápától (999–1003) Istvánnak a királyi koronát. A koronaküldés történetét Hartvik püspök Szent Istvánról szóló legendaszerkesztménye tartotta fenn legrészletesebben. Asztrik csak később lett kalocsai püspök, majd esztergomi érsek.

világosan meglátszik, annyi sok háború és ellenséges mozgalom hányattatása, veszedelmek viharai közepette is mind ez ideig csodaképpen megőriztetett.

Bámulatra méltó és csak a mi időnk eseményeivel összevetve vizsgálható, hogy Koronánk születésével együtt ugyanazon időben annyi sok nemzet előtt nyílt meg az örök üdvösség reménye, és az istenség nemcsak a magyaroknak meg a lengyeleknek, mint már előrebocsátottuk, hanem a dánoknak is és szinte az egész Északnak megengedte, hogy elutasítsa a hamis szellemeket és eltörölje a bálványok hazug kultuszát. Valóban, az új keresztyén alkotmány egyszerre három államban és királyságban virult ki, és ezek mind e napig nemcsak az isteni név és dicsőség vallásának örvendeznek, hanem a német nép nagy tömegével mostanáig virágzó Római Császárság szövetségének is, és közös erővel őrzik szilárdságukat bármely ellenséggel szemben, meg dicsőségüket is növelik. Magában a római birodalomban a mi Szent Koronánkkal egykorú és ahhoz hasonló intézményt állított fel Ottó, amit Henrik bővített, megerősített, ezzel hozták létre és őrizték meg hatszáz éven keresztül gondosan a hét választó szent tanácsát, ami a császárnak, egyben római királynak nevezett fejedelem választásának és állításának jogát kizárólag a németeknek, még hozzá bizonyos fejedelmeknek biztosítja.⁸

Ki ne csodálná hát amaz idő szerencsés és áldott voltát, melyben annyi nemes és pompás, dicső és bámulatos dolog történt a keresztyén társadalomban?

István királyt rokona, Sváb Péter követte. Az újdonsült királyságban szokatlan, kellemetlen és sanyarú sors tette próbára szinte még bölcsőjében a Koronát. Aba ugyanis erővel elrabolta, a királyságból kiűzött Péter pedig Harmadik Henrik császár segítségével folyamodott, hogy visszaszerezze. Tekintélyes német csapattal haladéktalanul benyomult Magyarországra, megszerezte a felségjelvényt, amelyet azonban egyáltalán nem tartott meg magának, hanem újra a visszahozott Péternek adta, akit a királyi trónra ültetett.⁹

⁸ III. Ottó német királyról (983–1002) és római császárról (996–1002), valamint fiáról, II. Henrik német királyról (1002–1024) és római császárról (1014–1024), Szent István sógoráról van szó. A császárt megválasztó ún. választófejedelmek intézménye a XIII. században alakul ki a német-római birodalomban, jogaikat az 1356-ban kiadott aranybulla állapította meg véglegesen. Három egyházi választófejedelem volt (a mainzi, a kölni és a trieri érsek) és négy világi (a rajnai palotagróf, a szász-wittenbergi herceg, a brandenburgi örgróf és a cseh király).

⁹ Szent István után Péter (1038–1041 és 1044–1046), illetve Aba Sámuel (1041–1044) uralkodott. Péter III. Henrik német-római császár (1039–1056) segítségével és hűbéreseként került vissza a trónra.

Ezzel a tetteivel Henrik császár múlhatatlan emlékezetet és dicsőséget érdemelt ki, részint azért, mert megóvta a Szent Korona méltóságát, részint mert egy akkora birtokot, melyre a fejedelmek áhítozni szoktak, érintetlenül hagyott, sem az ország szépsége, földjének termékenysége, sem nagysága nem csábította arra, hogy birtokba vegye. Egyes írók ugyan azon a véleményen vannak, hogy a nagy jótékonyság ürügyén az időben adófizetőjévé tette volna Magyarországot, de szerény ítéletem szerint ez méltánytalanság ezzel a kiváló császárral szemben. Nem tartom ugyanis meggondolásra méltónak sem, hogy ennek a nagy császárnak akár csak eszébe is jutott volna segítség örve alatt vagy színleléssel kárt okozni az övéi által elnyomott és hozzá mint valami szent menedékhez futó Péternek, ahogy valaki állítja; sőt, nem kell-e inkább a császár tettét igaz érdemnek vallanunk, nem kell-e nevének örök dicsőségére hirdetnünk, hogy a törvényes királyt székére visszahelyezte, korábbi méltóságának csúcsára állította? Kétségtelen, hogy a Koronában a mennyeit, a szentet tisztelte, és ez tiltotta meg neki, hogy akár csellel, akár fegyverrel megháborítsa. No de aztán, mert semmi sem lehet egyszerre szerencsés és hosszan tartó, Péter király öröme igencsak rövid volt, megfosztották szemétől, királyságától, nem sokkal később életétől is. Ó, mennyire ingatag az emberi sors! Ó, mennyire megbízhatatlan a szerencse! Mert akiket a méltóság legmagasabb fokára emel, azokat taszítja a mélység legmélyebb fenekére; úgy illik, hogy az efféle példát állandóan eszébe forgassa mindenki, aki az országok és államügyek kormányánál ül, hogy annál mértékletesebben éljen az istenség által neki engedett hatalommal, ne kövessen el semmit gögösen, semmit méltánytalanul, semmit meggondolatlanul, semmit erőszakosan, félje az Istent, aki nem irgalmaz a bűnösnek.¹⁰

Henrik császár a magyaroknak e tettet nagyon rossz néven vette, ellenségükké vált, és ezért, mikor az ország kormányát már András tartotta, újra erős hadsereget állítva visszatért Magyarországra, hogy a Péteren elkövetett jogtalanságot megtorolja és a Koronát hatalmába kerítse. De András király, aki kémeitől idejekorán tudomást szerzett a császár jöveteléről, maga is akkora sereget gyűjtött, amekkorát csak tudott, a mezőkön, ahol Henriknek haladnia kellett, minden füvet és gabonaasztagot felégettett, a marhát távoli helyre hajtatta, hogy ne maradjon zsákmány vagy élelem az ellenség

¹⁰ Pétert a hazatérő Vazul-fiak – Endre, Béla és Levente – győzték le. Maga Péter a Fejér vármegyei Zámoly községben esett fogságba vitéz ellenállás után. Megvakítva Fehérvárra vitték, itt meghalt, Pécsett temették el.

számára. Sőt, cselet is vetett neki, ugyanis elfogta Gebhart regensburgi püspök, a hajóhad és utánpótlás parancsnoka levelét, melyben az tudakolta a császártól, hol kellene várnia hajókkal és élelemmel a hadsereget. A király a császár nevében azt válaszolta neki, hogy az ország kedvezőtlen és zűrzavaros helyzete miatt ő magának tüstént vissza kell térnie Németországba, ezért a lehető legnagyobb gyorsasággal rombolja szét a hajókat, nehogy az ellenség hasznára maradjanak, és iparkodjék Regensburgba. A püspök, aki már Győr közelében járt, igaznak véelve a dolgot, teljesítette a parancsot a császár legnagyobb veszedelmére és bajára, mert mind magát, mind seregét az élelem és takarmány akkora szüksége szorongatta, hogy kénytelen volt András királytól békét, élelmet és biztonságos elvonulást kérni. Kívánsága nem teljesült addig, míg esküvel meg nem fogadta, hogy kudarcát nem fogja megtorolni, sem titokban, sem nyíltan, sem tettel, sem szándékkal, sem András király, sem utódai ellen nem lép föl ellenségesen. Ez volt csak jeles hadicsel, inkább éhséggel és szükséggel, mint fegyverrel győzni az ellenségen, de még nagyszerűbb, hogy a király csupán az ártatlantól való félelemmel és a Korona szentségével győzte le a császárt.¹¹

András király megszerezvén a győzelmet, miután megérezte, hogy fáradt és hanyatló életkorra jutott, elhatározta, hogy idejében gondoskodik utódjáról az uralomban, és a Szent Koronával kisfiát, az öt éves Salamont akarta felékesíteni. Miután ez megtörtént, megtudta, hogy rokona, Béla herceg, sérelmezi ezt, a Koronát, a királyi méltóság jelképét vagyis szimbólumát, és a kardot, a hercegség jelvényét vörös takaróra helyezve Béla elé tette, szabad választást engedve neki a kettő között. Béla azonban, akit talán figyelmeztettek, vagy tán magától is bölcs volt, életének veszedelmét elkerülendő engedett az időknek, és az illetlen Korona mellől a kardot emelte föl, ezzel nyilvánítva magáról, hogy elégedett a hercegi címmel.¹² Szándékát akkor eltitkolta ugyan, de nem sokkal később apósának, Boleszláv lengyel királynak csapataival és pénzével támogatva megtámadta az országot, elrabolta a Koronát, Moson

¹¹ III. Henrik 1051-ben a Zala folyó és Balaton felől tört be Magyarországra, egészen Fehérvárig nyomult, de a váró sikertelenül ostromolta. Az éhség miatt kénytelen volt kitarodni az országból. Győr környékén várta őt megrakott hajóival a regensburgi püspök, de állítólag Miklós magyar püspök hamis levelének olvastára – be sem várva a császár és serege megérkezését – ő is elvonult, súlyosbítva a német főszereg ellátási gondjait.

¹² Az ún. várkonyi jelenet során I. Béla (1060–1063) a hercegséget választotta, és I. Endre (1046–1060) fiának, Salamonnak (1063–1074) engedte át a királyságot.

városka mellett ütközetben legyőzte a királyt, és elfoglalta az országot. Bizony, megtanulhatjuk e példából, milyen igaz és megdönthetetlen szabály az, hogy a bűnt mindig ugyanaz a bűn bünteti. Hiszen Pétert az fosztotta meg az uralomtól, akit ugyanattól s egyben életétől is hasonlóképpen megfosztott Béla; akár idegenek, akár hazaiak voltak is azok, akik a Koronát erőszakkal illették és elrabolták, nem úszták meg büntetlenül. Többnyire igaz bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy megszejtetését a legsúlyosabb végzet követi, mint ahogy Béla sem kerülhette el a hasonló büntetést, hiszen három egész évet sem tölthetett az ország élén: igazságszolgáltatás közben leszakadván a királyi trónus, teste, csontja annyira összetört-zúzódott, hogy kínok közepe kellett kiadnia lelkét.¹³ Egyébként jóságos fejedelem volt, polgárait nyugalomban, békében kormányozta, elsőként rendelt Magyarországon súlymértékeket, megteremtette a hitelesített pénzt, piacokat állított, az alattvaló adóját enyhítette, csökkentette; buzgósa és jósága annyira meggyarapította mind a nemesség, mind a parasztok jólétét ez időben, hogy a szomszédok között szinte senkit sem tartottak oly vagyonosnak és tehetősnek, hogy a magyarokkal gazdagságban vetekedhetett volna.

Miután Béla király szánalomra méltó baleset következtében eltávozott az élők sorából, az emberek Salamont tartották a Korona legjogosabb örökösének, de Isten titkos akaratából háttérbe szorult ama sikertelen vállalkozásai miatt, melyeket idegen nemzetek segítségével indított hazája ellen. Mert Negyedik Henrik császárt, Harmadik Henrik fiát, a Korona visszaszerzésére ösztökölte, segédcapatokért könyörgött, és ezek támogatásával vissza is szerezte a felségjelvényt, mellyel ismételten megkoronázták; de a sváb őrség elbocsátása után Géza súlyos háborút indított Salamon ellen, úgy vélekedve, hogy idősebb lévén, őt illeti a Korona; a megbékélés után azonban az idősebb engedett az ifjabbnak. Mint a történetírók elbeszélik, Salamont újra megkoronázták Pécsent Szent Péter bazilikájában, ami több más épülettel együtt nyomban a koronázást követő éjszakán leégett. E tűzvész kétségtelenül jelentette, hogy Salamon ismételt megkoronázása: a polgárháború és a kiontott rokonvér, valamiképp megsértette a Szent Koronát, és az a mohóság, mellyel méltóságának megszerzésére törekedett, előbb-utóbb megbosszulja magát; így is lett. Ugyanis Géza nem sokkal utóbb háborúban legyőzte Salamont, megszerezte a Koronát. Ámde Géza nemcsak e szerencsés

¹³ Béla végül legyőzte Endrét, és maga kezdett uralkodni. Dömösön szakadt rá a trón tetőzete 1063-ban. Szekszárdon termették el.

győzelem jegyében nyerte el a királyságot, hanem csoda folytán, égi jóslattal is, mert László, Isten kedveltje, angyalt látott, aki az égből hozott Koronát fivérének fejére tette. Mi lehet, könyörgök, ékesszólóbb érv a Korona isteni volta mellett, mint az, hogy a mennyei gondviselés, a királyok jámborsága és az ország boldogsága egyesül benne?¹⁴

Géza megbékélt országot szerzett, és nagyszerű tettei miatt a Nagy mellék-névvvel illették, majd váratlanul elragadtatott a világról, és közös megegyezéssel, szavazattal fivérért, Lászlót kiáltották ki királynak, ő azonban ezt a méltóságot sokáig állhatatosan visszautasította, azt sem tűrte, hogy Salamon életében fejét a szent felségjelvénnel ékesítsék, királyként üdvözljék, véteknek tartván, hogy a koronázott király életében a szent felségjelvénnel jelöljék. Mivel azonban buzgón kérelték, és látta, hogy a főemberek szíve megkeseredett Salamonnal szemben, nehogy az ország valami kárt szenvedjen, kormányzói és hercegi címmel felvállalta gondját. Úgy vélekedett ugyanis, hogy a királyi méltóság teljessége nem a trónon, hanem a jeles és dicséretes tettekben található. Amilyen ritka László jámborsága és páratlan szerénysége, oly nagy dicsőséget érdemel az utókor szemében. A jogart bizony megvetette e nagy és felelősségteljes lélek; ámde amikor észrevette, hogy Salamon visszaél az ő nyájasságával és szerénységével, megzavarja az ország állapotját, legfőképp pedig, hogy a szomszédos nemzetek seregeit hazája ellen ingerli, nem annyira saját, inkább a haza és a magyar nemzet üdvét féltve felgerjedt, és végül is győzelmet aratott Salamon fölött, a polgárháborúnak békével vetett véget. Bizony, nincs dicséretesebb és üdvösebb kormányzat az isteni Lászlóénál, mely teljes kegyelettel és vallásossággal ápolta, tisztelte a Koronát. Egész Dalmáciát és Horvátországot szerencsés rendelésből vér nélkül megszerezte a Korona és a magyar uralom számára.¹⁵

A tökéletes és jámbor László király halála után az ország kormányát a következők tartották sorra kezükben: Kálmán, aki előbb váradi püspök volt, Második István, Kálmán fia, akit a köznép Villám melléknévvvel emlegetett, Második Béla, aki szíves vendéglátással fogadta a Jeruzsálem visszaszerzésére sereget vezető Konrád császárt, Harmadik Béla, Második és Harmadik

¹⁴ Salamont a sógora, IV. Henrik császár (1056–1106) hozta vissza Magyarországra. I. Géza (1074–1077) és I. (Szent) László (1077–1095) 1074. március 14-én, a mogyoródi csatában győzték le Salamont. A krónika szerint László herceg Vácot látta az említett látomást a mogyoródi csata előtt.

¹⁵ László 1091-ben foglalta el – sógorának, Zelemér horvát királynak halála után, az özvegy királyné és a horvátok egy részének felhívására – a tenger melléki Ó-Horvátországot.

Géza.¹⁶ A Korona e királyok idejében sem volt ment a hányattatástól, gyakran szenvedte, mint tengeren a szélhánya, viharverte hajó, az uralomhajhászok, cselvetők áhítozását, átkos mesterkedéseit, gyászos áskálódásait, amelyeket hosszú volna elbeszélni. Mert sokszor sokféleképpen gyöttrődött saját polgárai és fiai között, akiket elragadott az iránta való epekedés és az uralomvágy; ezek közül egyesek háborúban, békében fényes dicsőséget szereztek a hazának, mivel a Szent Korona igaz és őszinte imádata vezette őket, mások, akár a helytartók, rövid ideig örvendeztek a királykodásnak, szinte mindjárt uralkodásuk kezdetén meghalván.

A mindezen időket saját hazája ölében túlélő Korona minden derék királyt minden veszedelemtől megvédtet, nem kellett félni attól, hogy a gonoszok gyalázatot hoznak a közre, s romlatlan szabadságban őrizte nemzetét. Ugyan-ebben a században győzelmes háborúkat vívott önszántából vad népekkel a hitért és üdvösségért; felségével legyőzte vagy féken tartotta a velencéseket, görögöket, oroszokat, szarmatákat, kunokat és más szomszédos nemzeteket.

Emlékezetes pedig, hogy egyebeket mellőztek, az, ami Harmadik István idejében történt. Míg őt a dalmát háború foglalta le, fivére, László, kihasználva a király távollétével kínálkozó alkalmat, féktelen és pimasz uralomvágytól tüzelve, ravasz fondorlatot szőtt a Korona elragadására abban a hiszemben, hogy azt megszerezve könnyűszerrel megszerzi a királyságot is. Ezért bámulatos ügyességgel ellopta a felségjelvényt, és néhány ranggal, tisztséggel, ajándékkal megvesztegetett főember támogatásával királlyá kiáltották, miközben a törvényes király elnézte testvére örültségét. Ugyanis engedett, mint a tapasztalt hajós, aki megtanulta, hogy az időjárás szerint alkalmazkodjék a hullámveréshez. Valóban bölcs dolog mindig az időtől kérni tanácsot, mert az többnyire vértelen győzelemmel küzdi le a jogtalanságot, erőszakot, veszedelmet. A királyok állítója, a Korona oltalmazója, a mindenható jó Isten ezt a bűnt sem tűrte soká bosszulatlanul, mert a Korona meggyalázóját, a koronás király vetélytársát váratlan végzet sújtotta le. István pedig mindjárt újabb nehézségbe botlott, mert László másik öccse, István, Vak Béla fia, akinek hatalmába került a Korona, a birodalmat magához kaparintotta. Nagyon is

¹⁶ A felsorolt uralkodók: Kálmán (Könyves Kálmán; 1095–1116); II. István, a fia (1116–1131); II. Béla (Vak Béla; 1131–1141); II. Géza (1141–1162); III. Béla (1172–1196). III. Géza nevű királyunk nem volt. III. István (1162–1172) és ellenkirályai, II. László (1162–1163) és IV. István (1163–1165) idején iparkodott a trónt II. Géza legkisebb fia, Géza herceg is megszerezni, de hiába. III. Konrád német-római császár (1138–1152) 1147-ben vonult keresztül hazánkon sikertelen szentföldi hadjáratára.

igaz az, amit Seneca ír valahol: az istenek nem tartják gyönyörűségek között a derék embert, zaklatják, gyötrik, amidőn maguknak készítik. Nincs irgalom a királyoknak és a méltóság felsőbb fokán állóknak sem, nehogy véletlenül túl sokat tulajdonítsanak szerencséjüknek, vagyonuknak, hatalmuknak, és elbázzák magukat. A király azonban – úgy látszik – nem hagyta cserben soká önmagát, a jó ügyet és a királyi tekintélyt, fegyverrel támadt Lászlóra, véres csatában legyőzte. Ekképp a királyi jelvények az országgal együtt visszazálltak Istvánra.¹⁷ Mert végül a Szent Korona támogatásával győzelemre jut a királyok igaz ügye, és az olyan fejedelmeket, akiknek az istenség ítéli oda az uralmat, akiknek egyenlőképpen fekszik szívéükön a szelídség, jámborság, igazság és az alattvalók jóléte, az olyanokat a mennybeliek is védmezik, és végül bármely veszélyből, bajból kimenekülnek.

Nem hallgatható el az sem, ami Imre király uralma alatt történt. Öccse ugyanis, András herceg, megvetette bátyja tunyaságát, és egyesek gonosz tanácsaira hajolva ifonti hévvel mindegyre azon igyekezett, hogy kiűzze a királyságból és megfossa a felségjelvénytől; amikor azonban már harcra került a sor, és mindketten felkészítették katonáikat az ütközetre, Imre letette fegyverét, majd a Koronával és a jogarral ragyogva egyedül tört át öccse seregének zömén; ez a látvány annyira megdöbbenette a herceget és katonáit, hogy fegyverüket elhánnyva bűnbánóan bocsánatot kértek.¹⁸ Nem így történt egykor Negyedik Henrik császárral. Őt a mainzi, a kölni és a worms-i főpap kereste föl, és fia, Ötödik Henrik nevében követelte tőle a jelvényeket, a császár uralkodói ruhában trónján ülve hallgatta őket, úgy vélekedvén, hogy a követek ekkora fenségnek engedni kényszerülnek, de amikor vonakodott fia kérésének eleget tenni, azok hirtelen rárontottak, megfosztották koronájától és jogarától.¹⁹ Ennél sokkal szerencsésebben járt Imre királyunk, akinek öccse nagyobb becsben tartotta a királyi, mint az a fiú a császári méltóságot. Ugyanis a Korona katonák, harcra kész csapatok, ijesztő fegyvercsörgés között érintetlen, csorbítatlan maradt a királlyal együtt, amazzal szemben viszont, akiről azt beszéljük, hogy hatvankétszer

¹⁷ A leírt események 1162 és 1165 közt történtek.

¹⁸ Imre király 1196-tól 1204-ig uralkodott, és ismételtelen meg kellett küzdenie öccsével, a későbbi II. Endre királlyal (1205–1235). A korona tiszteletét igazoló ún. Dráva-parti jelenet 1203-ban esett meg.

¹⁹ IV. Henriket 1105-ben kényszerítette lemondásra a fia, V. Henrik (1106–1125), de a trónt csak az apa halála (1106) után foglalhatta el a lázadó fiú véglegesen.

ütközött meg az ellenséggel, bírói székén ülve tógások alkalmaztak erőszakot. Nem könnyen tudom eldönteni, honnan a nagy különbség e két tett és példa között: alighanem Koronánk szentségéből és tiszteletéből; a király tőle nyeri felségét, miatta tartjuk szentségesnek és sérthetetlennek. Garai Miklós, Magyarország hajdani nádora²⁰ szokta volt gyakran mondogatni, hogy a szent felségjelvénnyel koronázott királyt, még ha valami otromba vadállat volna is, súlyos bűn nélkül nem lehet megsérteni. Ezzel szemben a római császárság méltósága inkább az augustus címnek és nevezetnek tulajdonítható, nem a felségjelvénynek, mely ország szerint különböző a birodalomban, és amelyet – mint a történelemből tudom – sosem tekintettek csodás tulajdonságokkal jelesnek. Mert miután – mondja Vegetius²¹ – a császár fölvette az augustus címet, hű engedelmesség illeti, mint e világi és testbeli Istent. Imre, akit tehát e Szent Korona tisztelete tartott meg biztonságban a fegyverek között, kegyesen megbocsátott András öccsének meg a többieknek, akiket e méltóság megsértésének büntudata gyötört és könnyörögtek neki. Amennyire csodálatra méltók tehát ez istenségtől adott Koronára vonatkozó tapasztalatok a magyarok között, melynek megsértését szinte az egész nép romlásával kell kiengesztelni, annyira fájdalmas és siratni való, hogy a fejedelmi férfiakat a becsvágy, az államok e rákfenéje és mérge tévútra vezeti, úgy magával ragadja, hogy akiket a természet egymásért szült, ellenséggé lesznek, és nem törődnek sem a vérségi kapcsolattal, sem az egymásrautaltsággal, sem a Korona szentségének méltóságával. Hát a hatalom édessége a természetes szeretet erejét is fölülmúlja? Eltörli a vallás, igazság, szégyen tiszteletét? Kívánja bizony az uralmat, még hozzá bűnös módon kívánja – hogy Liviustól kölcsönözzek –,²² aki keresztülgázol a kor, a természet, az erkölcs, a hazai és nemzetközi jog rendjén, ámde az effajta, vétkesen nagyravágyók törekvése nem szokott szerencsés véget érni. Ezt igazolja világosan, hogy sok egyebet elhallgassak, Lászlónak, Istvánnak, az ő fivérének, Kis Károlynak meg András hercegnek a példája. Ezek mindnyáját alaposan meggyötörte és megbüntette a sors, mert a szóban forgó Korona és a felség szentségét megvetették.²³

²⁰ Garai Miklós 1402-től 1433-ig volt nádor.

²¹ Vegetius Rhenatus, Flavius (IV–V. század) római hadtudományi író.

²² Titus Livius (i. e. 59 – i. sz. 17), a római történetírás atyja és egyik legnagyobb alakja.

²³ II. Károly (Kis Károly) 1385 decemberétől 1386 februárjáig uralkodott.

Imre elhalálózása után fia, László nyerte el a királyi méltóságot, de nem hosszú időre.²⁴ Utána aztán mindenki készséges és szíves egyetértésével András herceg nyerte el a királyi tisztet, aki, mint előrebocsátottuk, fegyveresen, riadó kürtök és csatarendben álló seregek között kért bocsánatot a Koronától. Ez mint népének jó pásztora, igazságosan és békességesen uralkodott idehaza, a csatamezőn vitézül harcolt, késő századokig fényes hírnevet szerzett a Szentföld és városa visszaszerzéséért folytatott hadjárattal. Ő volt az, aki a Korona iránti tiszteletből, az alattvalóival szemben érzett szeretetből és jóindulatból (hogy egy szóval foglaljam össze) öregbítette Magyarország szabadságát, a nemességet nevezetes kiváltságokkal ajándékozta meg, melyekre hazai szokás szerint Magyarország minden királya felesküszik.²⁵

Az isteni András eltávozásán e világból, Negyedik Béla idejében (minthogy e földön semmi sem lehet állandó, erős és örökös) a forgandó sors zord csapása és a tatárok ocsmány nemzetének betörése megtörte a Szent Korona békéjét és nyugalmit, vagy azért, mert népünk körében a belső gyűlölködés elsorvasztotta a Korona tiszteletét, vagy mert Isten bölcsessége megengedte, hogy ne csak jó, hanem balsorsban is szerezzünk tapasztalatot róla, és annál inkább fényeskedjék. Ő, nemes és nevezetes csillag, mely égtájon rejtőzködött, hová rejtetted istenséged sugarát, míg az átkozott nemzet jószágodon kegyetlenkedett? Királyod, Béla, a balszerencsés harcos, seregét elveszítve, emberi támogatástól megfosztva nem maradhatott meg a hazában, Ausztriába majd Dalmáciába futva kellett életét mentenie, és mivel ott sem lehetett biztonságban, az Adriai-tenger szigeteire kelt át. Az országot három teljes éven át az iszonyú, bőszen nemzet tartotta, birtokolta.²⁶ Ő, isteni szerencse! Mely istenség védnöksége alatt maradtál sértetlen, mely szállásadó hűsége, milyen ör gondja mentett meg a barbárok irgalmatlan dárdaesője, nyílzápora, a rablás, szentségtörés, gyilkosság, égő városok és várak, vérrel áztatott mezők, holttestekkel borított rétek között? Bizonytal apostoli Koronának kell neveznünk téged, hiszen csak a szent környezetet körülvevő szent apostolok módja és példája szerint állhattad ki és viselhetted el a pogány nemzet vadságát és a menekülést. Ha sok író el is hallgatja megmaradásod

²⁴ Imre király fia, III. László (1204–1205). Menekülés közben halt meg Ausztriában, hatéves korában.

²⁵ II. Endre 1217-ben indult szentföldi hadjáratára; az említett kiváltságok alatt az 1222. évi ún. aranybulla értendő.

²⁶ IV. Béla (1235–1270) uralkodása idején volt a tatárjárás (1241–1242), melyről utóbb több krónika azt írta, hogy három évig tartott.

csoda voltát, egyetlen szállásadód vagy őrződ neve sem került napfényre, aki megóvott volna attól, hogy ellenséges fondorlatot szőjenek ellened, és senki sem henceghet azzal, hogy emberi buzgalommal, gondoskodással őrzött meg téged. Te mégis győztél, és mikor az istenség elűzte, megfuttatta a barbárokat, te, valóban diadalmas Korona, fényes hadi dicsőséget szereztél.

Béla halála után Ötödik István jutott hatalomra, és szerencsésen harcolt a csehek, kunok, bolgárok ellen. Helyébe a Kunnak nevezett Lászlót választották, aki a cseh háború folytatásaként a cseheket legyőzte egy csatában, melyben maga Ottokár király is esett.²⁷ A Szent Korona nem tudta elviselni ezt az illetlenül élő, gyalázatos erkölcsöknek és szerelmeknek hódoló királyt, hanem megengedte, hogy megöljék maguk a kunok, akiket kedvelt, ezzel adta a szentségtörés büntetésének új példáját.

László után Harmadik András kapta a felségjelvényt, Velenceinek nevezték, mert velencei anyától született és Velencében nevelkedett.²⁸

Amikor a nálunk Lászlónak mondott Vencel szerezte meg a hatalmat, Koronánknak újabb viszontagságot kellett elszenvednie. Ugyanis Nyolcadik Bonifác főpap Róbert Károlyt ajánlotta királyul a magyaroknak, ezek azonban, hogy ne engedjenek joghatóságának, vagy hogy szabadságuk a királyválasztásban ne szenvedjen csorbát, Vencelt hívták be Csehországból, Vencel tizenhárom esztendőös fiát, úgy gondolva, hogy ezzel kibebítik a Magyarország kormányát Károlynak szánó Kilencedik Benedek főpap tekintélyét, hatalmát és átkának komolyságát.²⁹ E régi magyarok oly sokra tartották a Korona tiszteletével elválaszthatatlanul összefüggő szabadság szeretetét, hogy elfeledve Hetedik Benedek régi jeles jótéteményét, amelynek révén a Szent Koronát szerezték, megvetették még az egyházi törvénykezés végső, villámcsapással fenyegető erőfeszítését is. Vencel, részint az előkelők szándékának ingadozása, részint a főpap fenyegetőzései miatt nem érezte magát biztonságban a trónkövetelő Károly támadásával szemben, és atyjának gyorsan megjelentette, mekkora veszedelemben van, az pedig erős sereget gyűjtve, erőltetett menetben Pesthez érkezett, melyet a Duna választ el az

²⁷ Az említett uralkodók: V. István (1270–1272), IV. Béla fia; IV. László (Kun László; 1272–1290), aki Habsburg Rudolfal közösen vezetett hadjáratban győzte le II. Ottokár cseh királyt a Morvamezőn.

²⁸ III. András (1290–1301), az utolsó Árpád-házi király.

²⁹ I. Károly királyunkat IX. Benedek pápa nem támogathatta, hiszen a XI. században ült a pápai trónon; VIII. Bonifác (1294–1303) és XI. Benedek (1303–1304) voltak a pártfogói. VII. Benedek, mint láttuk, Géza fejedelem idején volt pápa.

ország fővárosától, Budától; itt alkalmas helyen tábort ütve üzent a fiának Budára, hogy ne keljen át a Dunán és ne kerüljön másképp szülője szeme elé, mint azzal a bizonyos, a magyarok számára szent Koronával koronázva. Egyetértvén ezzel (bár mint az eredmény mutatta, eléggé elhamarkodottan) a főemberek is, a fiú engedelmeskedett a parancsnak, és a Koronát fejére téve járult az atyai ölelésre; ezt aztán Vencel, mintha tüzetesebben meg akarná vizsgálni, a saját fejére tette, és a veszedelemre hivatkozva megtagadta, hogy visszaadja a magyaroknak, megpróbálván, igaz-e, hogy ahol a Korona, ott a magyar királyság is. Magával vitte tehát fiával együtt Csehországba, amikor az harmadik éve uralkodott. Ez volt a Korona első utazása, midőn a hazai olajfáktól távol, a legnagyobb veszedelemben idegenek hatalmában tartózkodott, míg aztán Vencel második távozása után a magyarok, akik attól féltek, hogy a római főpap a királyállítás jogát és hatalmát végül is egyszer magához kaparintja, és ezért egyáltalán nem óhajtottak a Károly befogadását ismételten komolyan sürgető főpap szavára hajlani, a méltóságot Ottónak, Bajorország fejedelmének juttatták, aki miután Venceltől visszaszerezte a Szent Koronát, Magyarországra jött, és Fehérvárott bemutatta az országnagyoknak. Mihelyt megpillantották, mintha szelleme ösztönözte volna őket, valamennyien Ottó pártjára hajoltak. A történetírók eltérően vélekednek arról, hogy Ottó kéréssel és ingyen, avagy fizetségért szerezte-e meg ez égi kincset. Én pedig azt nem tudom eldönteni, dicséretre vagy kárhoztatásra méltó-e Vencel, aki a fenyegető veszedelemtől megijedve cserbenhagyta a gondjaira bízott országot, és a királyság szent zálogát Csehországba vitte magával. Ha viszont a múlandó arany értékét megvetve azért adta át Ottónak a nemes kincset, hogy az Magyarországra visszavigye, Vencelt nem érdemtelenül sorolhatnám a legbökezübb uralkodók közé. Amikor aztán Ottó Magyarországra jött, hogy a Koronát nagyobb biztonságban és védelemben szállíthassa, a magyarok szokása és törvénye ellenére hiú okoskodásból és félelemből egy gömbölyű palackba dugva rábízta egyik udvarnokára, aki nem is sejtve, micsoda érték van abban, nem sokat törődött a palackkal, a nyergére kötötte, és az út közben leesett, másnap találták meg szorgos keresgélés után. Bizony, csodálatra méltó, hogy az országúton közlekedők sokasága nem vette észre, úgy ítélem, ez isteni gondviselésből történt így, hogy legalább a Korona maradjon meg sértetlenül és épségben a hazában. Ottó pedig külföldi lévén és túlzott hatalomvágyáról ismeretes, nem illette valami nagy hálával a visszakerült Koronát. Mert az élet már csak olyan, hogy a jótéteményre szinte semeddig, a sértésre pedig örökké emlékezünk. Vagy talán a Szent Korona az égiek akaratából titokban

felhasználta Ottó bűnét, nem azt akarta, hogy az nagyra becsülje őt, hanem hogy hatalmában megmenthesse magát, így találjon a meghasonlott haza valami gyógyírt és nyugvást. László erdélyi vajda még ez út során elfogta Ottót, börtönbe vetette, és a Korona hazakerült.

Az erdélyi vajdától nehezen tudott szabadulni a Korona, végül a főpap számos parancsa és súlyos figyelmeztetései, fenyegetései után a vajda Károlynak adta a Koronát, ez pedig, hozzájárulván valamennyi rend szavazata és akarata, szokás szerint megkoronáztattott. Károly király megvédte a koronát az általános nemtörődömségtől és a nemzet most már megszűnő széthúzásától, mivel nemcsak belső s még hozzá roppant erős ellenségei fölött aratott nagyszerű győzelmet, hanem a külföldi királyokkal és fejedelmekkel, elsősorban Negyedik Károly császárral és a lengyel királlyal is helyreállította a megbomlott kapcsolatot, rokonságot és szövetséget, ekképp dicsőségesen megmenekült, és Isten különös kegyelméből a belső áskálódásoktól is megszabadult. Azt mondják, oly nagy területen uralkodott, hogy neki engedelmeskedett és évente megszabott adót fizetett Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Holics, Lodoméria, Kunország, Bulgária, Magyarország, valamint a Garganus-hegy meg Salerno. És ami a legemlékezetesebb, a Korona káprázatos szerencséjének tudható be, úgy vélik, hogy e Károly uralma alatt és az ő akaratából került bevezetésre Galliából Magyarországra az a bírói perrendtartás és gyakorlat, amit a perek felvételében, folytatásában, halasztásában és eldöntésében most is tartanak.³⁰

Károly után fiát, Lajost kenték királlyá. Negyven évig és majd két hónapig tartotta az uralmat. Hadviselésben szinte a legbátrabb és a legszerencsésebb volt, az igazságszolgáltatásban a legméltányosabb, mindenki iránt engedékeny és jóságos. E jámbor király uralkodása alatt a Szent Korona megpihent és kissé fellélegzett, ragyogó fényessége sugárzott, mialatt a királyi család ellenségein bosszút állt, Itáliában, Apukában világra szóló győzelmeket szerzett. Kiűzte Magyarországról a zsidókat, a kunokat keresztyén hitre térítette. A szarmata koronát az ország szövetségével dicsőítette meg.³¹

³⁰ 1335 októberében és novemberében Visegrádon találkozott és tanácskozott I. Károly magyar király (1308–1342), János cseh király (1310–1346) és III. Kázmér lengyel király (1333–1370); IV. Károly császár (1346–1378) János cseh király fia volt, és az 1340-es évek végén Visegrádon ünnepelte eljegyzését a híresen szép Schweidnitz Annával. Ráma kb. a mai Boszniának felel meg; a Garganus-hegy Délkelet-Itália egyik kis tartománya.

³¹ I. Lajos (Nagy Lajos; 1342–1382) több hadjáratot vezetett Itáliába. A szarmata korona a lengyel korona, amelyet 1370-ben, sógorának, III. Kázmérnak halála után örökölt Nagy Lajos.

Lajos halálát az egész országban minden nemű és rangú ember hároméves gyásszal siratta, Mária pedig, a leánya, apja kitűnő érdemeire való tekintettel valamennyi honpolgár akaratából és szavazatával királlyá jelöltetett, megkoronázták a szent felségjelvénnyel, és megkapta a hatalmat. De számos főember hamar megunta és megelégtelt a nőuralmat. Ezért nem a legszerencsésebb előjelek között úgy határoztak, hogy Kis Károly meghívása végett Nápolyba küldik a zágrábi püspököt, aki e küldetést készséggel elvállalta, és arra hivatkozva, hogy hűségnyilatkozat tételére és személyes esküje teljesítésére Rómába zárandokol, egyúttal a főemberek akaratának is eleget tett. Károly pedig uralomvágytól ösztökélve nem elégedett meg saját országával, hanem elfogadta a békétlen, nyugtalan, polgárháborúktól zaklatott kormányt. És Mária magyar királynő meglátogatásának örve alatt, tudniillik atyai nagybátyja volt, egyúttal mintha a Mária és a főemberek közt dúló viszályt akarná elsimítani, haladéktalanul benyomult Budára, országgyűlést hirdetve nyilvánosan királlyá kiáltotta ki magát, aztán Fehérvárra ment a főemberek gyűlésébe, ahol részint fenyegetésekkel, részint egyesek pártolásával mindenekelőtt kicsikarta a Koronát (melyet, mint Bonfini³² emlékezetül hagyta, valaki odacsempészett), és azt az esztergomi főpap a fejére tette. De a hatalom nem maradt sokáig Kis vagy Második Károly oldalán. Mert bizony úgy látszott, hogy megsértette a Szent Korona törvényeit, midőn megvesztegetéssel, ravasz fondorlattal, inkább képmutatásból, semmint őszinte védelmező szándékkal Mária ellenében hozzája férközött. Mária tehát lekaszabolgatva őt, visszaszerezte a felségjelvényt, és azt a rendek egyetértésével a teljhatalommal együtt vőlegényére, Zsigmondra, Negyedik Károly császár fiára bízta, miután csaknem négy esztendőn keresztül rengeteg nehézség közepette kormányzott.

Nem tudom, Zsigmond uralkodása alatt a Szent Korona dicsőséget szerzett-e többet, vagy kárt és csapást, mert azonfelül, hogy a magyarok feneketlen gyűlölete némely összeesküvők jogos megölése miatt a börtön gyalázatára és végső életveszedelemre juttatta, végül is Isten kegyelméből és a Szent Korona pártfogásával, kedvezésével megszabadulván, nemsokára kétszeres vereséget szenvedett Európa újdonsült ellenségétől, a töröktől, Nikápolynál és Galambócnál, a franciák összeférhetlensége és könnyelműsége miatt, akik a magyar király parancsa ellenére szerencsétlenül csatába, ütközetbe nyomultak. Az ő vezérése idejében találkozott a Szent Korona

³² Antonio Bonfini (1434–1503), Mátyás király, majd II. Ulászló híres olasz történétírója.

Európában a magyar fennhatóság alatt álló Bulgáriában a törökökkel, akikkel mindama kegyetlen időig nem életéért és épségéért, hanem tisztességéért és Isten dicsőségéért vívott háborút, mégpedig a görögök becstelen széthúzása miatt, akik polgárháborújukban barbár segítséghez és szolgálathoz fordultak szövetségért, úgy vélekedve, hogy több hűség lakozik a pogány, mint a keresztyén nemzetben. Joggal kérhetném, hogy a halhatatlan istenek büntessék meg a görögöket, ha gonosztettükért elegendő büntetést nem szenvedtek volna, hiszen egykor ragyogó és híres birodalmuk, mely fegyverrel és tudománnyal egyaránt tündöklött, a példátlan török szövetségben úgy tönkrement, hogy már emlékezete is kivesszett, bizony-bizony előjékként vagy inkább példaként mindazok számára, akik a törökök csábos pártfogása alatt keresnek hitszegően búvóhelyet, és hazájukat a legnyomorúságosabb szolgáltságba hajszolják. Zsigmond nem utolsó érdemének kell tekintenünk, hogy ő hozta be Magyarországra elsőként a római császárság jelvényét, és annak felségét a Szent Korona istenségéhez csatolta, azt hiszem, nagyon szerencsés jegyben, és azért, mert a mindenható Isten azt akarta, hogy a magyarok a keresztyén-ség örökös ellenségével szemben, saját nyakuk már-már meghajolván, annál biztosabban nyerjenek segítséget a keresztyén fejedelmeknél.³³

Miután Zsigmond életének napja leáldozott, az ország kormányát két éven keresztül veje, Albert, Ausztria főhercege irányította, aki, mert a római császárság hét választója a császári méltóságot fölajánlotta neki, Magyarország előkelőinek akaratóból és egyetértésével elvállalta e kivételes tiszteletet. A szent felségjelvény őre Pálóczi György esztergomi érsek volt, akinek halála után Albert igen gyorsan megszállta Esztergomot. A királyné azonban a kincstár átvizsgálása közben ellopta a szent felségjelvényt, és valami menyecskére bízta, hogy rejtgesse. Ó, Szent Korona szánandó sorsa! Hiszen ki ne sajnálná, gyászolná, hogy az ország szent jelvényét asszonyi ravaszság ragadja, rabolja el, és egy méltatlan asszonyszemély ölében rejtekezik? Bizony más helyzet, más sors ez, mint amikor diadalszekerét vállukra emelő főurak hordják körül katonai tiszteletadással. De a királyné hírhedett csele rosszul sült el.

Ugyanis Albert király és császár korai halállal meghalván, az özvegy Erzsébet egyetértésével Lengyelországból behívták Ulászlót, akinek megérkezése előtt Erzsébet megszülte az Utószülöttnek nevezett Lászlót, majd e szülés

³³ Zsigmond király (1387–1437), német-római király (1410–1433), majd császár (1433–1437) kétszer szenvedett súlyos vereséget a törököktől: 1396 szeptemberében Nikápolynál és 1428 májusában Galambócnál.

után előbbi elhatározását megbánván, az alig négyhónapos, bölcsőjében sivalkodó csecsemőt az ellopott Koronával megkoronáztatta. Akarata szerint végbemenvén szülötte koronázása, újabb cselet vetett a Szent Koronának. Mégpedig az előkelőkkel Visegrád várához menvén, az igazi Korona helyébe ügyes szemfényvesztéssel egy hamisítványt tett a szekrénybe, és a valódit fiával együtt Harmadik Frigyes császárnak adta át.³⁴

Ez volt a Korona újabb, második utazása, midőn az idegen asszonyban megbízó, óvatlan és hanyag magyarok a királyi felsége isteni jelvényét szentségtörés révén elveszítették, és az elválván tőlük, a magyarok között meghonosodott az új, természetellenes gyűlölség, meghasonlás. Innen ered a folytonos széthúzás, a szakadatlan, véres háborúság. Az idő szerint Garai László bán volt a Szent Korona őrzője,³⁵ kipróbált hűsége miatt a királyné legfelsőbb tanácsadója, és akadnak történetírók, akik azt állítják, hogy a Korona ellopása sem ment az ő segítségével nélkül, amiért állítólag általános szidalommal és gyalázzal illetve elfogták és megfosztották a visegrádi kapitányságtól. Helyébe egyesek szerint Sciamatuleus Vincét állították; nem nagyon tudom, ki volt ez, Bonfini éppenséggel a lengyelek között említi, akik Ulászlót, a szarmaták fejedelmét Magyarországra követték. Herbut János is azt hagyományozza Lengyel krónikájában, hogy a nevezett király kíséretében volt, és azt mondta, hogy a király a visegrádi kapitánysággal ruházta fel. Azt ugyan megengedem, hogy Visegrádot ez az idegen bírta, de a Korona őrségét a király semmiképpen sem bízhatta rá, mert az akkor Frigyes császár hatalmában volt. Ezért hát véleményem szerint egyáltalán nem számíthatjuk őt a királyi jelvények őrizői közé. És, kérdem, lehetett volna-e valami méltatlanabb, vészterhesebb, mint háttérbe szorítva a honos nemzet férfait, akikbe szinte maga a természet oltotta bele valamiképp a szent felségjelvény szeretetét és tiszteletét, nemzetünk előjogait a honi törvények ellenére, a legsúlyosabb veszélyeztetéssel megsértve, törvénytípárral idegenre bízni e hivatalt? Igaz, a magyar történelem írói (hogy melleleg ezt is megemlítsen), mint sok másban, a személyek és helyek megnevezésében is igen gyakran képzelegnek, a kereszt- és vezetékneveket elhagyják vagy eltévesztik. Bonfini megemlíti Atha nádort, László erdélyi vajdát, Balázs koronaőrt, Imre kincstartót, Simon esztergomi kapitányt, hogy a többiekről ne is szóljak, vezetéknevük közlése nélkül, hát ki tudja, kik lehetek

³⁴ Erzsébet királyné nem csempészett semmiféle hamisítványt az ellopott korona helyébe.

³⁵ Garai László 1439 novemberétől valóban visegrádi várnagy is volt.

ezek? Magam is gyakran bosszankodom, és nemzetünk szerencsétlenségét szoktam okolni azért, hogy ha őseink ki is tűntek tehetségükkel, erényükkel, fegyverükkel, mégis oly kevesen akadtak, akik írásban rögzítették a hazai történelmet, minden bizonnal meglegedve a virtussal, mely dicséreteset véghezvinni szeret, de dicséretre nem pályázik, és tetteik üdvös emlékezetét nem hagyták az utókorra, megfélekedvén arról, hogy a hírnév megvetésével a virtust vetik meg, hogy kinek-kinek az utókor adja meg a tisztességet, és a hősoket az évkönyvek nem múló dicsérete, messzire szóló nemes elbeszélése tiszteli és szenteli meg. Külföldi tudós férfiak vállalták e feladatot, és senki sem tagadhatja, hogy ezek a magyarországi személyek és helyek megnevezésekor, ami a történelem megértéséhez elsősorban szükséges, állandóan tévedésbe estek. Kérem, legyen szabad a tudósok bocsánatát kérve felsorolnom néhány efféle, a magyar nevekben elkövetett hibát. Az ékesszóló Jovius történeti művében egyébként jól ismert családokat Pechrinek, Sircannak, Secalnak, Glessnek, Dotinak, Turacnak, Jannak, Panphilinek, Ferenczinek, Gnarnak, Americnak, Cibachnak, Morénak, Zdrininek, Bachiának, Revalinak, Scendennek nevez, Zoyter Menyhártot szerepeltet, Vagitit, Turro Vallát, Bizarus Péter Turrigert, Callimachus Hunjadjant, Herburt János Tharci Tamást, Tallonti Matkót, Marcell Imrét, Ens Gáspár mi időnkbeli derék író említi Ragaczi Zsigmondot, Hasqui Illést, Janusi Jánost, Budjant, Istwanit, Neander Mihály meg Vrantit.³⁶ Elmés és tudós legyen aztán, aki ezek keresztvagy vezetéknevét kitalálván érteni is képes! De e hibák javítását magukra az írókra hagyván, témánkra térek vissza.

Mivel a Korona Frigyes császárnál rejtőzött, Ulászló nem tudta magát szabályszerűen megkoronáztatni, ezért aztán azt a koronát rakták a vitéz Ulászló király fejére, melyet a fehérvári kápolnából Szent István király ereklyeképmásáról hoztak. És amilyen volt ez a koronázás, tudniillik természetellenes, szokatlan, szerencsétlen, olyan volt Magyarország állapota, boldogtalan, gyűlölségtől, széthúzástól, ellenkirályok marakodásától, átkos hadakozásaitól zaklatott, és a Korona megsértésének nyilvánvaló bizonyítékeként szenvedte a királynélküliség minden zavarát. Mert mindaz, ami ennek isteni szentségére volt bízva, jogtiprást, kárt vallott, míg aztán a Muráddal kötött fegyverszünet megtörtvén, a bulgáriai Várna városkája mellett lefolyt a szerencsétlen csata,

³⁶ Paolo Giovio (Jovius; 1483–1552) olasz püspök és humanista történétíró; a többiek is humanista, illetve késő középkori történészek, akik magyar kérdésekkel is foglalkoztak műveikben.

mely gyászos ütközetben a nemesség virágával együtt a távollevő Koronát engesztelő áldozatként maga Ulászló is elesett.³⁷

Ekképpen Utószülött Lászlót, Albert magyar király fiát a királyválasztó országgyűlésen közös szavazattal és akaratból királlyá kiáltották. Ő akkor a Szent Koronával együtt Harmadik Frigyes császár őrizetében és kezei között volt, akihez a rendek először követeket küldtek, hogy királyukat, Lászlót visszaköveteljék, de amikor ezek semmit sem értek el, a rendek az országgyűlésben Hunyadi Jánost országkormányzóvá választották, és közös akaratból, országgyűlési rendelettel megparancsolták neki, hogy a királyt és a Koronát fegyverrel szerezze vissza. A császárt azonban semmiféle kérés, fegyver, háború, kellemetlenség, kár nem kényszeríthette arra, hogy a királyt visszaadja. És bár az ausztriai Újhely erődtett városának ostroma után nagy sokára, tudniillik majdnem a hetedik évben visszaszerezték az akkor már tizenkét esztendő Lászlót, a Korona továbbra is földönfutó maradt, mert illetéktelen tulajdonosai számára hallatlanul kedves volt ekkora kincs birtoklása, és Frigyes császár nem törődött sem gyűlölséggel, sem a kapzsiság, törvénysértés vádjával, csak hogy Magyarország nagyságát és sorsának meghatározóját kezei között tarthassa. És bizony a magyaroknak vagy szakadatlan és bizonytalan kimenetű háborút kellett volna folytatniuk, vagy mindörökre nélkülözniük kellett volna a Szent Korona ragyogását és látványát, ha a sors és a jó magyar szerencse visszaszerzésének teljes feladatát és dicsőségét fenn nem tartja az isteni Első Mátyás győzhetetlen király számára.

Ugyanis Utószülött László váratlan halállal kimúlva, a szerencsés sors Corvin János fiát, Mátyást kiszabadította a cseh fogságból, és felemelte a királyi trónra. Az ő jóvoltából, vezérsége és oltalma alatt nemsokára felragyogott Magyarországon a Korona, e felettébb áldott csillag.³⁸

Majdnem huszonöt év elteltével visszatért a hazai tűzhely mellé, miután súlyos háborúk, pusztítások, gyászos vereségek után hatvanezer arany fejében Frigyes császárral létrejött a megállapodás visszaadásáról. Hazahozatalára az országgyűlés e főembereket küldte: István kalocsai érsek, János váradi főpap, Újlaki Miklós erdélyi vajda, macsói és szlavón bán, Pálóczi László országbíró, Szapolyai Imre királyi kincstartó, Thuróczy Benedek; e tekintélyes tanács-

³⁷ I. Ulászló 1444. november 10-én esett el a II. Murád török szultán (1421–1451) ellen vívott várnai csatában.

³⁸ III. Frigyes 1452-ben engedte vissza V. Lászlót Magyarországra, de a koronát nem adta vele. V. László 1457-ben halt meg Prágában, a magyar rendek pedig 1458 januárjában Hunyadi János kormányzó fiát, a prágai fogságban levő Mátyást választották királlyá.

urak szívesen vállalták feladatukat, és serényen hozzáfogtak, majd amikor mindent a dolog nagyszerűségéhez illőn előkészítettek, háromezer ragyogó lovas kíséretében elsiettek Ausztriába Újhely felé, ahol Frigyes császár a Koronát őrizte; amikor a császár megtudta, hogy ezek közelednek, a kapukat bezáratta, az őrséget megerősítette és a falakra körös-körül fegyvereket állított. Kifogásolta a követek nagy számát, hozzátéve, hogy ilyen módon nem követségbe szokás érkezni, hanem a földek dúlására, városok ostromára. Csak a váradi főpapa engedte, hogy kétszáz lovas kíséretében odamenjen, a többiek vonuljanak vissza. A püspök a mondott számmal bement a városba, a többiek Sopronba húzódtak vissza. Miután tehát egy hónapot eltöltöttek a tárgyalásokkal, az öreg Pálóczi Lászlót a Korona azonosítására hívták, mert valami pletyka szállongott arról, hogy a császárnál az igazi Korona képe két másik is van. Pálóczi bizonyos jelből eredetinek ismerte meg a Koronát, azután a többi küldött ragyogó lovassággal Újhely elővárosához ment. Itt újra vita támadt a két fél között, tudniillik sem a császár a Koronát, sem Mátyás király követei a pénzt nem akarták elsőként átadni. Végül is kölcsönösen szavukat adva, ugyanazon pillanatban adták és vették át a kapunál a Koronát meg a pénzt. Nehéz volna elbeszélni, micsoda üdvivalgással, örömtáncsal, pompával, vidámsággal futott össze a sokaság az út egész folyamán látására, s micsoda ünneplés és tömeg kísérte be Budára.

Mátyás pedig a Korona visszatérte után a legnagyobb szerencsével viselt hadat egyazon időben Kelet és Nyugat császáraival, a velencéseket adófizetőivé tette, Bécszet elfoglalta, az ausztriai Újhelyt, melynek kapujában egykor a Szent Koronáért járó pénzt számlálták, szinte egész Ausztriával egyetemben elfoglalta. Továbbá leigázta Morvát, mindkét Sziléziát és Lausitzot, idehaza és külföldön számos jeles tettet hajtott végre, birodalma szilárd és legyőzhetetlen volt. Lehet-e nyilvánvalóbb bizonyítéka a Szent Koronában rejtőző isteni gondviselésnek? Míg idehaza nyugodott, országának minden dolga a legnagyobb sikerrel, szinte önmagától folyt, boldogság kísérte. Távollétének idejében viszont mind magukat a magyarokat, akik hanyagul őrizték, mind az idegeneket, akik valami csellel megbántották, sőt ezek utódait is a legsúlyosabb büntetések érték. Amikor pedig Mátyás végzete után a Korona Corvin Jánosnak, törvénytelen ágyból született fiának hatalmába került, ismét új követelők támadtak, amiből megint veszedelmes viharok kerekedtek. Mert az előkelők különféle pártokra oszoltak. Az országnagyok egyike Csehországból Ulászlót, másika Lengyelországból Albertot hívta be, egy rész Corvint kívánta az ország

kormányára, vagy erényei és atyja érdemei miatt, vagy pedig azért, mert ő tartotta kezében a Szent Koronát.

Végre, mikor már soká és hevesen küszködtek a rendek a különféle szándékok között, megegyeztek abban, hogy Ulászlót hívják az országba, aki tekintélyes hadsereggel rendelkezett, és aki aztán Visegrádot, a Korona székhelyét ostrommal fogta körül, és nagyon iparkodott azon, hogy Corvinnal megegyezzen a Korona önkéntes visszaadásáról. De mialatt Ulászló a Korona megszerzésére törekedett és annak lakhelyét ostromolta, Miksa császár megszerezvén Bécset és Ausztria többi városát meg az egész tartományt, elfoglalta Székesfehérvárt, megszállta Veszprémet. Ennyibe került a magyaroknak Ulászló és Corvin veszekedése a Koronáért. A török zsarnok önként tekintélyes segítséget ígért Corvinnak, hogy hozzájuthasson az atyai királysághoz, de ő hazaszeretettől égve inkább a megegyezésre szánta rá magát, és néhány jószággal együtt elnyerve a hercegi méltóságot, beleegyezett a Korona visszaadásába. Megbízta aztán Budai Balázst, a Korona őrét, hogy Visegrád várával együtt adja át azt Ulászlónak. Balázs, kétségkívül azért, mert a Szent Koronától önös hasznát és javát várta, nagyon rövid ideig élt, és nem örvendezhetett soká a Korona birtokának. Örököst sem hagyott hátra, a vár és az egész birtok ismét visszaszállt a Koronára. A sors üldözte-e Magyarországot, hogy a Szent Korona méltósága idegenekhez kerüljön és teljességgel nélkülözze a királyi nemzetség ékességét, vagy pedig a Korona Corvin törvénytelen származását szentségéhez méltatlannak tartotta?³⁹

Döbbenettel, csodálattal és szorongással látom e helyt, hogy Szent Koronánk sem kerülhette el azt a biztos, a bölcsek által sokszor megállapított, sorsszerű változást, mely az ötszázadik esztendő körül szokott bekövetkezni, nálunk éppen Első Mátyás halála után. Az ötszázadik esztendő táján ugyanis az uralom és a polgári berendezkedés sok államban megváltozott; ha a természetnek valamiféle (hogy úgy mondjam) gazdálkodása mindjárt nem rombolta is le és semmisítette meg teljesen, de jeles csapásokat és változásokat szenvedett. Eléggé ismeretes, hogy az ázsiai birodalom 520 éven keresztül volt az asszírok kezén, mely idő után a médek foglalták el. Az athéni császárság Cercopstól Corusig 490 éven át maradt fenn, azután demokráciára változott. Ugyanennyi ideig virágzott a lacedaemonok állama a Heraclida

³⁹ Corvin Jánost 1490. július 4-én a Tolna megyei Csontmezőnél győzte le a bárók serege. Corvin János ezután elfogadta a rendek döntését, azok pedig még ugyanabban a hónapban II. Ulászlót választották magyar királlyá.

királyok alatt Lycurgustól Nagy Sándor koráig, amikor elpusztult. A consulok a királyok elűzése után körülbelül 500 évig igazgatták a római államot Augustus császárságáig.

Bizony, Krisztus 1000. évétől, a Szent Korona születésétől, Szent István uralkodásától Mátyás haláláig 490 esztendőt számlálunk, mikorra Magyarország az életerő teljében és csúcsára érkezett, saját, győzhetetlen királya alatt virágzott és pompázott.

Aztán pedig, ez idő tájban a cseh Ulászló következtén,⁴⁰ lassacskán elgyengült, megöregedett, elvirágzott, különböző okok miatt, melyeket most nem sorolok fel, Magyarország a csapásoknak egészen a mi korunkig szakadatlanul húzódo sora alatt súlyos bántalmakat szenved a keresztyének vad és esküdt ellenségétől, és ha ezt a keresztyén fejedelmek egyesült erővel le nem győzik, félő, bizonyonnyal félő, hogy gyalázatos szolgaságba hajt minket.

Ó, idők? Ó, erkölcsök? Joggal mondhatom, amit saját koráról ír Pomponius Laetus.⁴¹ A gonosz démonok úgy behálózták agyunkat, hogy odahagyva a valódi ellenséget, akit hosszú békében üdülni engedünk, fegyveres és vértől csöpögő kezünket önmagunkra és a mieinkre fordítjuk, ítéljük meg mások, vádolhatók-e azoközben a fejedelmek, akik e veszedelmes gaztettre zsoldot fizetnek. Azt azonban ki merem mondani, hogy az összes keresztyénnek egyedül a kereszt jele alatt kell harcolnia, hogy a mi hitünk egy, egyetlen államunk Isten városa, melynek polgárai vagyunk, és a köztünk folyó háború csak polgárháború lehet. De visszatérek a tárgyra.

Később, mikor a zágrábi püspök a Koronát Visegrádról Budára szállította az ország főtemplomába, az Isteni Anya egyházába, a teljes papi testület és a rendek elébe vonultak, majd két őrt állítva, mégpedig Orbán egri püspököt és Báthori Istvánt, szekérre helyezték, és az előkelők népes kíséretében, a király hátul haladván, nagy tisztelettel bevitték a királyi várba, ahol őrséget állítva a koronázás napjáig őrizték.

A Szent Korona eddig többnyire egyetlen személy hűségére és gondjára volt bízva, erre az időre azonban, ha későn is, számos példa és veszedelem komolyan megokosította a magyarokat, hogy gondoskodjanak a Szent Korona biztonságosabb és szigorúbb őrizetéről, ezért törvény útján felállították a szent felségjelvény kettősbizottságát,⁴² mely intézmény azonban azon

⁴⁰ II. Ulászló cseh király is volt.

⁴¹ Julius Pomponius Laetus (1425–1497) olasz humanista.

⁴² A koronaőri intézményt Mátyás, majd II. Ulászló több törvénye szabályozta. Az 1500: XXXI. törvény állapította meg véglegesen kettőben az országos koronaőrök számát.

kívül, hogy a hivatal nem volt mindig betöltve, végül szinte kizárólag politikai jellegűvé vált, sőt a Szent Korona távollétében meg is szűnt, és aztán (mint alább szóba kerül) csak akkor állt helyre, amikor Mátyás császár visszaadta a Koronát a hazának.⁴³

Ha még mindig csodálná valaki, hogy nemzetünk, más országoktól eltérően, miért volt oly nagyon aggályos és buzgó Koronája őrzésében, miért költött oly nagy összegeket mind védelmére, mind visszaszerzésére, miért nem átallt annyi háborút vívni, gyászos vereségeket, véres csapásokat osztogatni és elszenvedni, az, úgy vélem, felhagy a csodálkozással, ha ennek okát mindazon kívül, amit előadtam, alaposabban megfontolja. Tanúnak hívom azokat, akár hazaiak, akár idegenek, akik messziről meglátták e felségjelvényt, mondják meg őszintén, nem fogta-e el őket valami páratlan tisztelet iránta. Elsősorban pedig a mieink érzik ezt, akik tudják, hogy isteni kinyilatkoztatás és angyali parancs folytán Magyarország első királya, Szent István szerezte meg ezt a Koronát, és azt vallják, hogy nemcsak a királyi homlok ékességéül és fenségére kell megőrizni, hanem sokkal inkább azért, hogy a magyarok számára örök jelképe és emlékezete legyen a megismert és felvett keresztyén igazságnak. Ezért sajátos tisztelettel övezik, szentségként imádják, és nem tudom, erősebben vonzza-e a mágnes a vasat, mint ahogy a Korona titokzatos erejével, magnetikus tulajdonságával kiváltja, vonzza a szeretetet és engedelmisséget. Ezért van az, hogy bárhova kerül is, magával ragadja harcias pannonjait, akik úgy vélekednek, hogy minden költséget semmibe véve, a veszedelmeket és viszontagságokat megvetve követniük kell, és bármiféle méltatlanságtól meg kell menteniük. Hozzáteszem, hogy mivel hazánkban a választásnál majdnem többet ér a koronázás, amit nem lehet mással jogszerűen végrehajtani, csak a Szent Koronával, őrzésére még nagyobb gondot és buzgalmat fordítanak. Akad jó néhány császár, hogy királyokról ne is beszéljek, akit nem is ékesítettek a legfőbb birodalmi koronával, tudniillik azzal az arany császári koronával, mellyel egyedül a római főpapnak van joga és lehetősége koronázni, Rómában, mint az ősi birodalomnak dicsőségben, az elődök diadalaiban és a szerencsés sors bámulatos emlékműveiben messze legfényesebb városában, a koronázást is ugyanott szokták végrehajtani, vagy valahol Itáliában. Az itáliai utazás azonban a legtöbb császárnak csakúgy, mint udvarnokaiknak, akik kísérik őket, túlságosan költséges és

⁴³ II. Mátyás királyról van szó, aki az 1606. évi bécsi béke 4. pontja értelmében visszahozta a koronát Magyarországra.

veszedelemmel fenyegető volt. Így Habsburg Rudolf, az első császár e néven, sem volt hajlandó arra, hogy a birodalmi felségjelvény felvételére Itáliát meglátogassa, mert tudta, hogy a császárok Itáliába való érkezése vidám és ragyogó reménnyel teljes, hazatérésük viszont szomorú és siralmas. Ez a császár csakúgy, mint Első és Második Konrád, Madarász Henrik, Negyedik Lajos és sok más, sőt, Ferdinánd, Miksa, Rudolf is pusztá választás után igaz és törvényes császárnak számított, teljes birodalmi joghatósággal és tekintéllyel rendelkezett.⁴⁴ Magyarországon viszont még ha minden rend egyetértésével és szavazatával kiáltják is ki a királyt, és az ország kormányát sok éven keresztül dicsőségesen tartja is, ha ezzel az ősi Koronával fel nem ékesítik és meg nem szentelik, minden engedélye, adománya, kiváltságlevele értéktelen, semmis, és méltán tartják csak kormányzónak. Könnyű volna számos példával bizonyítani ezt, de a többit elhagyva csak kettőt hozok elő. Mindenki tudja, hogy Ulászló Magyarország választott királya volt, és hazánk védelmében Várnánál nyílt ütközetben vitézül, bátran, nagyszerűen küzdött Muráddal, a törökök hatalmas császárával, és hogy e csatában életét vesztette. De mert a Szent Koronával koronázva nem volt, egyetlen kiváltságlevele sem számít érvényesnek. Ugyanígy Első Mátyás adománylevelei, melyeket koronázása előtt majdnem hat egész éven át kibocsátott, nem érvényesek és nem hatályosak, hacsak a koronázás után ugyanő meg nem erősítette és újíttotta őket.⁴⁵ Bizony, úgy vélik, hogy Magyarország királyai méltóságuk teljét, dicsőségüket a Szent Koronától kéri és kapják, neki tulajdonítják az üdvös és hasznos törvények kibocsátását, a fölöslegések eltörlését. A Koronát mintegy a törvények törvényének tekintik, a magyarok neki szoktak fizetni büntetést és váltságdíjat, neki tesznek ünnepélyes esküt, neki hagynak és ígérnek egyházi és világi örökségeket, neki adják vissza minden vagyont, mint valami forrásnak, melyből minden ered, ezért számos várat és a szabad királyi városokat a Szent Korona tulajdonának nevezik, szentül és sértetlenül megtartják a törvényt, hogy ezeket sem magának a királynak, sem bárki más halandónak nem szabad más hasznára vagy javára fordítani

⁴⁴ A felsorolt császárok: Habsburg Rudolf (1273–1291); I. Konrád (911–918); II. Konrád (1024–1039); I. Henrik (Madarász Henrik; 919–936); IV. Lajos (1314–1346); I. Ferdinánd (1556–1564); II. Miksa (1564–1576); II. Rudolf (1576–1612). A német királyokat – már aki elment – Rómában koronázták német-római császárrá. Ezért volt a birodalom teljes címe: a német nemzet római szent birodalma.

⁴⁵ Révay itt II. Mátyás 1608. évi törvényeire is céloz. Ezek között ugyanis koronázás előtti és koronázás utáni törvényeket különböztetünk meg.

vagy (ahogy mi mondjuk) elidegeníteni. Végül is akkora ereje van, hogy aki megsérteni szándékozik, nemcsak felségsértésben bűnös, hanem a vallás és az istenség ellen is vétkezik. Bámulatra méltó, hogy azok a hatalmas és ősi királyságok, Szlavónia, Dalmácia, Horvátország, Bosznia, Szerbia, Holics, Lodomeria, Kunország, Bulgária, melyeket a magyar királyok egykor bebebeleztek és a sajátjukhoz csatoltak, melyek más királyságok módjára minden kétség nélkül rendelkeztek saját koronával, ez anyagi Korona iránt mégis oly nagy fokú szeretetet és tiszteletet tanúsítanak, hogy saját felségjelvényüket elhanyagolva csak erre áhítoznak tárt karral, és királyuknak csak azt ismerik el, aki ezzel a Koronával ékeskedik. Így ez az anyagi Korona saját ragyogásával sok más királyság koronájának fényét homályba borította, úgyhogy nemcsak hogy nem nagyon használják őket, de még az sem világos, honnan származnak. És hogy ezek a tartományok, melyeket nagyrészt elfoglalt a török zsarnokság, mind mostanáig tartják a királyság nevét, emlékezetét, hírét a keresztyének körében, azt a Szent Koronától nyert jótéteménynek kell tulajdonítaniuk. A királyság és a csatolt részek határai között nem maradhat meg más korona, mint ahogy az ég vagy a föld sem tűr meg más Napot. Emlékszünk arra, hogy Bocskai fejére Ali basa egy koronát rakott, amelyet Ahmed török zsarnok küldött.⁴⁶ Ámde hogy mi lett az ő vége és mire fordult az időben a haza sorsa, elhallgatom, nehogy az emlékezés felszaggassa és újra felvérezze sebeinket. Az pedig, hogy ennek a koronának az országban való jelenlétét a haza okosabb polgárai milyen keserűen és méltatlankodva fogadták, fölös teljességgel nyilvánvaló mind a bécsi végzésekből, mind az ország alkotmányából. Egyesek ugyan azt hiszik, hogy ez valamikor a szerb királyságé volt, amire abból következtetnek, hogy amikor Murád elzavarta Szerbia és Rácország despotáját, Györgyöt, fiait elfogta, leányát feleségül vette, egy koronát is szerzett kincstára számára, az nála rejtőzött, ez pedig ahhoz hasonlatos.⁴⁷ De elbocsátva és elbúcsúztatva a török szolgálatból származó koronát, beszédünket az anyagi Koronára fordítjuk vissza.

⁴⁶ I. Ahmed török szultán (1603–1617) valóban küldött koronát Bocskai Istvánnak (1557–1606), Magyarország és Erdély fejedelmének, de Bocskai nem koronáztatta meg magát. Ez a korona később egy törvény értelmében Bécsbe került, jelenleg is a bécsi Schatzkammerben van.

⁴⁷ II. Murád török szultán 1428-ban, galambóci győzelme után vitte magával kezésként Brankovics György szerb despota (1427–1456) két fiát, és vette feleségül a despota lányát, Marát.

Mondottuk, hogy az ország Koronáját Orbán püspök és Báthori István őrizte. Őket István szerémi püspök és Báthori András követte, de az ország nemessége visszavette tőlük a Koronát, mert sokan úgy vélték, hogy nem kevésbé méltatlan, mint amilyen veszedelmes is ilyen fontos dolog őrizetét élethossziglan ugyanazokra bízni. És eskütétel után megőrzés végett Szapolyai István nádorra és Tamás győri püspökre bízta a Koronát. Amikor ők voltak a szent felségjelvény őrei, vagyis a kettősbizottság tagjai, a visegrádi várnagy Némai Kolos László volt.⁴⁸ Ő régi magyar szokás szerint szigorú kötelezvény- és esküformulát szerkesztett a Korona őrzésére és megtartására maga és vezére nevében.

Méltónak látszik az emlékezetre, ezért szó szerint ide kellett iktatnom, hogy meglássék, milyen módot tartottak egykor a Szent Korona őrzésében, és kitűnjék őseink iparkodása, buzgósága, serénysége. [...]

⁴⁸ A XV. században a koronaőrök egyike egyházi, másika pedig világi személy volt.